

NOVÁK ATTILA

Két világ – két nézet?

Vázsonyi Vilmos és a polgári radikálisok
(1910–1912)*

A magyar 20. század történetében nem az 1910-től 1912-ig terjedő kétéves időszak volt a legfontosabb. Ugyanakkor világosan megmutatkoztak azok a törésvonalak, konfliktusok és problémák, melyek nemcsak az első világháború előtti, hanem az utána következő évtized Magyarországot is jellemezték: a társadalmat, a politikát (a parlamentet és a budapesti városházát), a sajtót, valamint a szabadkőműves-páholyokat is, ahol a radikális értelmiség gyülekezett. Vázsonyi Vilmos a századforduló utáni években már sikeres politikus volt, nemcsak a fővárosi Városházán, de az országos politikában is ismert embernek számított.

Vázsonyi Vilmos valamikor 1910 őszén kérte felvételét a Demokrácia szabadkőműves-páholyba, majd 1912-ben, viharos körülmények között, kérte a „fedezését”, azaz: távozott onnan. A távozás oka nem személyes konfliktus, hanem a magyar társadalom jövőjéről alkotott koncepcionális különbség volt, mely elválasztotta őt az egyre radikalizálódó Jászi-féle csoporttól. Ráadásul a szabadkőműves csaták külső keretét jelentették csupán a városházán és az utcán zajló választójogi és véderőpolitikai küzdelmeknek.¹

Jászi Oszkár 1906-ban vonult be a Demokrácia páholyba, hogy 1908-ban – társaival együtt – megalakítsa a radikális Martinovics páholyt.² Jászi és köre a szabadkőműves mozgalomnak nemcsak filantróp jelleget és kapcsolati hálót biztosító háttérrel kívánt adni, hanem az aktív politizálás színterének is tekintette azt. A *Társadalomtudományi Társaság* 1906-os válságából győztesen került ki Jászi: a csillaga feljövőben volt, míg az egyébként addig sikeres Vázsonyié inkább stagnált. Jászi sok okból nem kedvelte Vázsonyit, e véleményének hol finoman, hol kevésbé moderáltan hangot is adott. Az emigrációban 1929-ben írt, a Habsburg-monarchia felbomlásáról szóló könyvében Vázsonyinak az első világ-

* A kutatást az Oktatási Minisztérium által biztosított posztdoktori ösztöndíj tette lehetővé, melyet az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Karának Történeti Szociológia Tanszékén dolgozva használtam fel 2004 és 2006 között. A kutatómunka egyik eredményeként született meg ez a rész tanulmány.

1 Magyar Országos Levéltár (= MOL) P 1106 Demokrácia páholy iratai 426. t. Vázsonyi Vilmos.

2 1906-os belépések, egy levelében ezt írta: „Úgy mondják, hogy egy rész a szabadkőművesség újjászületését üdvözli bennünk, míg Gellériék remegnek.” Idézi *Litván György*: Jászi Oszkár. Bp. 2003. (Millenniumi magyar történelem. Életrajzok) 58.

háború alatti választójogi törvénytervezetét is a magyar szupremácia iránti igény forrásaként határozta meg és nagyjából vele jellemezte Vázsonyi politikai pályáját.³ Abban természetesen igaza volt Jászinak, hogy a nacionalista Vázsonyi a magyar nemzetállam prioritását, amely a magyarság számbeli és kulturális fölényén alapul, fontosnak tartotta; Jászi azonban nem értette meg Vázsonyi demokratikus várospolitikai törekvéseit. A félreértés nemcsak a köztük fennálló ideológiai ellentétekből, hanem abból is eredt, hogy amíg Vázsonyi hitt a procedurális fejlődésben, a magyar polgárság öntudatosodásában és a demokratikus kamarillapolitikában (és ennek megfelelően politizált), addig Jászi és köre a magyar társadalom súlyos problémáinak megoldását a magyar uralkodó osztály, sőt a magyar polgárság egyes csoportjainak a bevonása nélkül, azok akarata ellenében képzelte el.

Vázsonyi számára jól indult 1910. Mint a választójog harcosa, gyűlések sorozatán vett részt: április 3-án a Vigadóban volt nagy sikerű gyűlés a választójogért Budapest „választópolgárai” számára, ahol határozatokat is hoztak.⁴ A gyűlés elnökségében Rózsavölgyi Gyula alpolgármester, Vázsonyi, Márkus József és Győry István foglaltak helyet (Rózsavölgyi volt az elnök). Az általános, egyenlő és titkos választójogot követelő polgári gyűlés „igazi népképviselőt” követelt, hogy így forrassa össze az „alkotmányt a néppel” és amellet is hitet tett, hogy „a politika és az élet kapcsolatát csak az a parlament teremtheti meg, amelyben az élet komoly gondjaival küzdő széles néprétegek is helyet foglalnak”.⁵ A gyűlés a polgároknak a „jogtalan testvérekkel” való egyesüléséről is döntött, Vázsonyi pedig a polgárság nevében tett nyilatkozatot arról, hogy idegenek tőlük, akik a „középosztály nevében gyülekeztek”. Vázsonyi később leszögezte: a polgárságnak a munkástársadalom megteremtésén kell ügyködni, ami teljesen más felfogást mutat, mint amit Jászi Oszkár képviselt ekkoriban.⁶

De hogyan került vajon az akkor már országszerte ismert Vázsonyi a szabadkőművesek közé? Volt ő már persze szabadkőműves, a mozgalom eszmeisége nem volt tehát teljesen idegen számára: 1893 és 1897 között az Eötvös páholy tagja volt. Egyébként pedig a kor reformmozgalmi számára a szabadkőműves-páholyok gyakorlóterepként szolgáltak. A *Magyarországi Szimbolikus Nagy-páholy*, a páholyok országos ernyőszerkezete 1908-as kongresszusán például kiállt az általános, titkos és egyenlő választói jog mellett.

Továbbá, a szabadkőműves mozgalom olyan kapcsolati hálót, egyúttal kiváló propagandalehetőséget tartogatott, melynek birtokában Vázsonyi újabb tárogatást remélhetett politikájához. A társadalmi haladást szorgalmazó szekularizálódott zsidó és nem zsidó középosztály meglelte a helyét a páholyokban, ahol – a különféle teátrális és közösségépítő elemeket leszámítva – nagyjából hasonló gondolkodású emberek, sokszor a parlamenti viták módján, vitatkoztak a kor

3 Jászi Oszkár: A Habsburg-monarchia felbomlása. Bp. 1983. 314., 440.

4 Követeljük és sürgetjük! A polgárság nagygyűlése a választói jogért. A Polgár 1910. ápr. 5. 1.

5 I. h.

6 Vázsonyi a kormány ellen. A Polgár 1910. máj. 17. 2.

égető problémáiról. A mozgalom radikális antiklerikalizmusa aligha értelmezhető ugyan másként, mint a klerikalizmus nem kevésbé radikális ellenpárja, a páholyoknak az ilyen jelenségek ellenére is fontosabb volt annál a szerepük, mintsem hogy pusztán egy pólusát képezzék a korabeli közéleti mozgolódásnak. A politikai nyilvánosság előzetes fórumát alkották ugyanis, reprodukálva a kinti társadalomban lévő ideológiai és politikai ellentéteket. Ott, ahol a választójog szűk társadalmi keretek között hatott, a világias orientációjú középosztály számos tagja – a demokrácia hiányát tudatosítva – ilyen és hasonló „underground” szervezetekbe tömörülve kívánta előkészíteni a társadalmi reformokat. Nem véletlen, hogy a páholyok között akadtak hazafias és univerzalisztikus páholyok is: a fontolva haladók és a radikálisok egyaránt megalkották (vagy a saját képükre formálták) lodzsáikat. Nem lehet persze kétségünk afelől, hogy a páholyok a társadalmi radikalizmus, s nem a konzervatív gondolat hordozói voltak inkább, sokkal differenciáltabbnak mutatkoztak ugyanakkor, mint amennyire később – híveik és ellenfeleik egyaránt – feltételezték róluk.

Vázsonyi igen érzékeny időszakban lett a Demokrácia páholy tagja,⁷ hiszen nemcsak hogy újult erővel zajlottak a választójogi küzdelmek, de a parlamentben is több hullámban támadták a mozgalmat, ahol pedig ő képviselő volt. A T. Házban 1910. november 22–23-án vita folyt a szabadkőművesekről, ez azonban egyik mellékszálát képezte csupán a vitának, hiszen eredetileg a járásbíróóságok hatásköréről szóló szövegrészt vitatták; hirtelen azonban a szabadkőműves bírák függetlenségére terelődött a szó. Először Polónyi Géza függetlenségi képviselő (és volt igazságügyminiszter, korábban Vázsonyi harcostársa) szólalt fel, pejoratív módon idézve a szabadkőműves „alapszabály” egyik paragrafusát, melyben arra hívják fel a figyelmet, hogy a szabadkőművesnek minden körülmények között óvnia kell a „testvérét”.⁸ A nem sokkal utána felszólaló Huszár Károly néppárti képviselő leszögezte: „Nagyon aggasztó a jogkereső közönségre az, ha tudja, hogy bizonyos szabadkőműves titkos jelszavak, bizonyos titkos jelek, kézszorítások, bizonyos szabadkőműves titkos kopogtatási módok révén a szabadkőműves előtt olyan ajtók és szívek is megnyílnak, amely ajtók és szívek zárva maradnának előtte, ha nem ezen szabadkőműves titkos jelekkel jönne.” Ezen titkos társaságok a francia forradalomban és Portugáliában „és minden más országban, ahol már hatalomra jutottak” „politikai” és „szociális” szerepet játszottak. Majd Polónyi Géza arról beszélt, hogy létezik a szabadkőművességnek egy nemzeti és egy „kozmetopolitikus” irányzata, „amely felekezetellenes, sőt keresztényellenes álláspontot foglal el. (*Úgy van! a középén.*) Nekünk nem lehet mindezt figyelmen kívül hagynunk. De talán vétenék a t. ház méltósága ellen, ha ilyen testületben szükségét látnám annak, hogy bővebben fejtegessem azokat az inkonvenieniciákat, amelyek abból származhatnak, ha a bíró ilyen eskü alatt álló titkos testületnek tagja, s így korlátozva van abban, hogy az igazságszolgáltatás terén pártatlan ítéletet mondjon.”⁹

7 1910. nov. 7. MOL P 1106 Demokrácia páholy iratai 426. t. Vázsonyi Vilmos.

8 Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója. II. Bp. 1910. (Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. – Napló. II.) 189.

9 I. m. 198., 189.

Huszár másnap folytatta a támadást, midőn történelmi példákat említve igazolta állításait. A Ferrer-eset aktájából idézett, ahol a spanyolországi Barcelonában a szabadkőművesek olyan felhívást tettek közzé, melyben – állítólag – a vagyonok konfiskálására és a templomok lerombolására szólítottak fel. Majd Sándor Pálhoz, a neves és köztudottan szabadkőműves parlamenti képviselőhöz fordult, ezt mondva: „Én nagyon csodálkozom, hogy a paloták szétrombolását, a királyok kiirtását, a polgári társadalom, a burzsoázia, a börze, az egész Lipótváros szétrombolását Sándor Pál helyes dolognak fogja tartani. De ha ez a szabad gondolat, akkor mi abból nem kérünk és e padokról mindenkor tiltakozni fogunk az ellen, hogy a magyar bírói kar ilyen eszmékkel inficiáltassék.” Sándor Pál, antiklerikális beállítottságához híven felelte erre: „A papok tették tönkre ezt az országot! Egyedül a papok! A kongregációk!” Mire Huszár diadalittasan közölte, hogy a jelenlévők ítéletére bízva, ki mondott igazat.¹⁰

A parlamenti támadások reagálásra készítették a szabadkőműves mozgalmat is. A Demokrácia páholyban Soltész „testvér” november 28-án felvetette, hogy tartsanak képviselői konferenciákat a szabadkőműves országgyűlési képviselők, hiszen nehezen tudják másként megvédeni magukat a támadásoktól.¹¹ Arról is nagy vita folyt, hogy mi legyen azon szabadkőműves képviselőkkel, akik nem álltak ki nyilvánosan a mozgalom mellett (a többségről van egyébként szó); többen az ő eltávolításukat javasolták, mások – például Veigelsberg (Ignotus) – ellenben védték őket. Végül elnapolták a döntést. A többi páhollyal közösen tartott következő „munkán” (így nevezték a szabadkőműves-páholyokban zajló megbeszéléseket) Sándor Pál országgyűlési képviselő, a Martinovics páholy főmestere is megjelent: visszautasította a képviselő „testvéreket” ért vádakot, majd amellet érvelt, hogy ha most kizárják a mozgalomból a parlamenti képviselőket, az a látszat keletkezik, hogy utasítást kaptak, miszerint ha nem hajtják ezt végre, elbocsátják őket a mozgalomból. Rossznak nevezte ugyanakkor a szabadkőműves lapokban megjelent támadásokat, mert ahogyan fogalmazott: „Ellenségeink kezébe a szabadkőműves lapokba közzétett támadások erős fegyverek most.”¹² Feleki Béla, a Demokrácia páholy főmestere Sándor Pál páholyt érintő kritikájára (nem „testvériesen” viselkednek) azt válaszolta, hogy 1911. január 9-én a parlamenti képviselők bevonásával kívánják e fontos kérdést megvitatni. Sándor válaszul kijelentette, arra ő biztosan nem jön el.

Feleki Béla főmester – aki Vázsonyival együtt a főváros pénzügyi és gazdasági bizottmányának volt a tagja – 1911 januárjában leszögezte, sok testvér között járja az a hír, miszerint csak az egyenlő, titkos, általános és községenkénti választójog „eszméinek terjesztése és propagálása” képezheti a szabadkőműves-ség feladatát. Ő ezt nem hiszi, mivel ezekért a célokért a külvilágban is lehet

10 I. m. 211.

11 MOL P 1106 Demokrácia páholy iratai 29. k. 769. sz. Munkatábla 1910. nov. 28.

12 MOL P 1106 Demokrácia páholy iratai 29. k. 773. Építészeti rajz a Demokrácia páholy 1910. december 12-én tartott, több rokon gondolkodású páhollyal együttesen rendezett munkájáról.

harcolni.¹³ Az 1911. február 27-i munkán a főmester bejelentette, hogy „Vázsonyi tv. kimentette magát nála avval, hogy jelzett előadását a legközelebb fogja megtartani”.¹⁴ Tovább folyt a vita a szabadkőműves nyilvánosság szerepéről. Sokan, így Pfeiffer Sándor is a kőműveség „arisztokratikus korszakának” a végéről, egy új, demokratikus korszak szükségességéről beszélt, ami világosan jelezte, a szabadkőműves mozgalomban megfogant, ott ápolt eszmék java részét a tagság komoly hányada sem akarta a mozgalom keretei közé zárni.

Vázsonyi egyre jobban szembekerült a parlamenti obstrukciót követelő ellenzékkel a parlamentben, a városházán, és leginkább a sajtóban. A fő problémát az okozta (ezt a későbbiekben részletezzük), hogy a hús drágult Magyarországon, ami elsősorban a fővárosban érezte hatását. A főváros régóta próbálkozott azzal, hogy csökkentse a drágulás mértékét, és elérhetővé tegyen bizonyos húsfeleségeket és hentesárukat a városi lakosság számára, s eközben a kiskereskedők érdekeit se sértse meg. Ezeknek a szempontoknak az együttes képvisellete egyre inkább szembefordították Vázsonyit a szociáldemokratákkal és a radikális szabadkőművesekkel, akik kizárólag a szigorú értelemben vett munkavállalói érdekeket tartották szem előtt; e mögött pedig a marxizmus és a forradalmi munkásmozgalom elvei húzódtak meg. Mindez meglehetősen távol állt Vázsonyi véleményétől, melyben a társadalom a különféle érdekcsoportok legális és konszenzuális viszonyaként jelent meg, ráadásul az általa képviselt kis- és középpolgárság jelentős szegmensei munkaadók is voltak.

A szabadkőművesek következő parlamenti megtámadása során ki is ütközött Vázsonyi politikailag meglehetősen kényes pozíciója; jellemző módon hallgatott is. 1911. április elsején Huszár Károly ismét bírálta a mozgalmat, mondván, „államellenes”, mert egyetlen osztály és felekezet kezébe került a mozgalom.¹⁵ Huszár nyíltan kijelentette: „És ha diffikultálni szokták, hogy különböző felekezetek alkotnak a maguk céljaira politikai testületeket, akkor rá kell mutatnom arra, hogy a szabadkőműveség nem egyéb, mint a társadalmi tudományi társaságokba összegyűlt izraelita polgártársaink harci organizációja a keresztény magyar társadalmi rend ellen!”¹⁶ Pető Sándor (a Reform Klub tagja, demokrata politikus) reagált a bírálatra, kijelentve: a szabadkőművesek egyetlen bűne, hogy antiklerikálisok. Huszár folytatta a mozgalom által felidézett veszély ecsetelését, mondván: a „protekciónizmus” segítségével befolyást szereznek a közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban és a parlamentben, valamint mindent elleneznek, ami katolikus.

A vita április 5-én folytatódott Várady Zsigmond (a László király páholy és a Reform Klub tagja), Huszár Károly (sárvári) és Polónyi Géza felszólalásaival.

13 MOL P 1106 Demokrácia páholy iratai 29. k. 777. Építészeti Rajz 1911. jan. 16. I. f. munka. Irányelvek Páholyunk működésében c. előadás.

14 MOL P 1106 Demokrácia páholy iratai 29. k. 784. sz. Építészeti Rajz 1911. febr. 27.

15 Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója. VI. Bp. 1911. (Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. – Napló. VI.) 382–384.

16 I. m. 383.

A szokásos vádak (államellenesség, alapszabályaik ellenére politikai és vallási ügyekben határozatokat hoznak) mellett Huszár Károly a munkásegysületeket is megvédte a szabadkőművesekkel szemben. „A munkásegysületeket százszámra oszlatják fel az alapszabályok be nem tartása esetén, de ha a belügyminiszter által láttamozott alapszabályokat az urak nem tartják meg, akkor azok, minthogy a szabadkőműves-páholyokban befolyásos politikai egyéniségek ülnek, egészen más elbírálás alá esnek, mint a munkásegysületek.”¹⁷ Másnap Haller István támadta a kőműveseket, köztük Várady Zsigmondot, majd felolvasta azt a dokumentumot, amely Soltész „testvér” Demokrácia páholyban tartott előadásáról szól. Soltész 1910. november 22-ét szegycnteljes napnak nevezte és elítélte a parlamenti támadásokat. Felolvasott továbbá a képviselő egy állítólagos iratból, amely azt sugallta, meg kell szervezni a parlamentben ülő szabadkőműveseket abból a célból, hogy befolyásolják a hatalmat; a páholy emellett az összes páholyt megkeresi, azt javasolva, hogy azokat vegyék fel csupán tagnak, akik hívei az általános és titkos választói jognak, az állami népoktatásnak és a szekularizációnak. Polónyi Géza április 7-én azzal toldta meg a vádjait, hogy nem az egész szabadkőműves mozgalom felel mindezért (ebben nincs tehát igaza a Néppártnak), hanem csak a szabadkőművességbe „betolakodott szekta”.¹⁸ Hosszan beszélt a páholyok működéséről, majd kritikája élet az implicit módon már korábban is támadott zsidóság ellen fordította: „Bármennyire működnek is közre t. tiszteletre méltó izraelita polgártársaink a vallásbékének fenntartásában, amelyet csak örömmel lehet üdvözölni, mégis a tények azt mutatják, hogy nem ezeknek a vallási türelemben felnevelkedett tiszteletre méltó hazafiaknak a zászlója győz, hanem a felekezeti intolerantizmusnak az a zászlója, amely pl. Budapest székesfővárosában a legközelebbi múlt választásoknál a keresztény elemet már teljesen kiszorította. (*Helyeslés a néppárton.*)”¹⁹ A fővárosi képviselőtestület túlnyomórészt zsidó mivoltát bizonygatta, és így a fővárosi önkormányzat egészét támadta: „Konstatálnom kell tehát, hogy a székesfőváros törvényhatósági bizottságában a zsidóság nem számarány szerint, hanem abszolút többségben van (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*), és ennek a szolgálatában olyan tevékenységet fejt ki, amely bizonyos körökben, nem tagadom nálunk is, bizonyos reszenzust kelt.

Már most méltóztassanak megnézni, hogy a bizottságokban a numerikus kisebbségben lévő zsidóság, illetőleg ez a szervezett szabadkőműves propaganda milyen módon érvényesíti magát?”²⁰ Egyúttal bírálta a községi választásokról rendelkező 1872-es XXXVI. törvénycikket, ami az öt éve az országban lakó külföldieknek választójogot biztosít és azt állította, hogy néhány pesti kerület szavazata számít igazán a virilizmus révén.²¹ Durván antiszemita szónoklata végén kijelentette, „13 ezer iskolakerülő zsidó” van, akik Romániából és Galíciából jöttek és akik számára – fondorlatos módon – választójogot szereztek. Azt su-

17 I. m. 464.

18 I. m. 503.

19 I. m. 513.

20 I. m. 514.

21 I. m. 514–515.

gallta, a „zsidó” Vázsonyiék úgy szereztek hatalmat a kerületekben és Budapes-
ten, hogy kelet-európai hittestvéreiket használták fel erre a célra. Polónyi
Vázsonyit illető kritikája a zsidóság elleni vádirat formáját öltötte.

Beöthy Pál a régi szabadelvűség jegyében kifogásolta a vita hangnemét, a
polémia másnap is folytatódott. A szabadkőműves és zsidó származású parla-
menti képviselő, a Reform Klub alelnöke, Bakonyi Samu azzal védekezett, hogy
a Néppárt is pártolja a választójogi reformot, egyúttal azonban, mondta, ő is el-
ítéli a bevándorlást.²² Az ekkoriban már szerény mértékű bevándorlás elítélése
önvédelmi célokat szolgált az asszimilálódott zsidó polgárság részéről; úgy véd-
ték a szabadkőműves páholyokban folyó tevékenységet, hogy közben hangsú-
lyozták a magyarsággal való teljes lelki összeforrottságot, nehogy társada-
lomjavító elképzeléseik etnikai színezetet kapjanak. Retorikájuk azt a célt is szol-
gálta, hogy kifogja a szelet a parlamenti konzervatívok vitorlájából, s a választó-
jogi reformot néhány antiszemita konzervatívval is el tudják így fogadtatni.

A szabadkőművesek elleni újabb támadás élénken foglalkoztatta a Demokrá-
cia páholy közönségét és Vázsonyit is. Egy április 10-én tartott „munkán” a táma-
dásokra adandó válasz fontosságáról és heveségéről tanácskoztak. A Főmester
beszámolója után felszólaló Ignotus szerint nem kell foglalkozni az „egésszel”,
mert csupán a Néppárt és szövetségesei pénzszerző akciójáról van szó. Vázsonyi
ugyanakkor komolyabban vette az attackot. Leszögezte, egyetért a páholy vélemé-
nyével, hogy nem kell az ügygel foglalkozni. Fel kell azonban a sajtót világosítani
arról, hogy mi áll Polónyi háta mögött. „Arról van szó, hogy lecsúszott ember a sa-
ját bukását az Isten, a kereszténység és a vallásosság bukásának tüntessen fel,
amelyet ellene a kereszténység ellenei, a vallástalanok, röviden a zsidók intéznek
azért, mert benne a klerikalizmusnak erős támaszát ismerték fel. Ebben az irány-
ban tehát a közvélemény felvilágosítására van szükség. A magyar sajtó ezt a felvi-
lágosítást nem végzi el, mert azt tapasztalta, hogy szabadelvű nyilatkozatok szá-
mára a magyar sajtóban nincs hely, ellenben klerikális hülyeségek [?] számára
érdekesség címén mindig megnyitják hasábjait az újságok. A magyar sajtó
Polónyinak valóságos bűnbocsánatot [?] adott, mert őt folytonosan előtérbe tart-
ván érdekes ember hírében tünteti fel. Szükségesnek tartja tehát egy felvilágosító
írás kiadását és terjesztését.”²³ Egyben követelte a szabadkőművesség centrális
„Kommandója”-nak a létrehozását. A Főmester – a páholy indítványára – azzal
bízta meg végül a főmesteri kollégiumot, hogy Vázsonyival közösen szabják meg,
miként működjenek együtt a „progresszív irányú páholyokkal”.

A parlamentben Hock János plébános fogta a fővárosi önkormányzat párt-
ját Polónyival szemben. A kőbányai plébános rámutatott arra, hogy olyan bizott-
ságokban is zsidó többséget mutatott ki Polónyi, amelyeknek egyetlen zsidó tag-
juk sincs.²⁴ Ugyanakkor leszögezte, szükség lenne egyházi autonómiára és egyúttal

22 I. m. 527. Polónyi válaszul azt mondta, hogy reméli, hogy a Bakonyi-féle hazafias irány fog felül-
kerekedni a Reform Klubban és nem Jászi Oszkár irányzata.

23 MOL P 1106 Demokrácia páholy 29. k. 790. sz. Építészeti rajz 1911. ápr. 10.

24 Hock elintézi Polónyit. A Polgár 1911. jún. 15. 3.

helytelen, ha a katolikus egyház politikai irányzatokkal azonosítja magát, mert ezzel a „saját sírját ássa meg”.²⁵

A Demokrácia páholyban is képviselt újságírói felelősség kérdésében Vázsonyi, egyesek észrevételeit megfontolva, a fővárosi törvényhatósági bizottság augusztus 30-i ülésén indítványt terjesztett be a „sajtószabadság törvényes rendezése” tárgyában.²⁶ Egyensúlyt kívánt ebben teremteni az egyre bővülő, a demokratizálódó sajtóélet által létrehozott igények, valamint a közszereplők személyiségi jogai között; élesmegkülönböztette a kiadó és az általa alkalmazott újságíró felelősségét is. Mivel a sajtóeljárás már nem tartozott az esküdszék illetékességi körébe, bajba került a sajtószabadság ügye. Javaslatában az állami sajtó kialakulását is igyekezett gátolni azáltal, hogy ne kaphasson több szállítási vagy hasonló jellegű kedvezményt a kormánytól egyik vagy másik hírlapvállalat. Támogatta továbbá, hogy a sajtóperekben a vádlott szabadon megjelenhessen, a sajtóvétségnél pedig ne legyen helye a letartóztatásnak vagy vizsgálati fogságnak. Ugyanakkor ezzel egyidejűleg – a magánbecsület fokozottabb védelmére – a törvényhatósági közgyűlés szükségesnek látja, hogy:

1. Törvényben mondassék ki a ténybeli helyreigazítás közlési kötelezettsége, ennek elmulasztását a lapkiadó tulajdonosra kirovandó súlyos pénzbírság torolná meg;
2. A sajtó útján elkövetett rágalmozás és becsületsértés esetén bírói méltánylásra bízott kártérítést állapítsanak meg a magánfél javára a hírlaptulajdonos kárára. Egyúttal törvény mondja ki – általános magánjogi elvként –, hogy a hírlapvállalatok felelnek minden kárért, amelyet bárkinek valótlan vagy rossz-hiszemű hírek terjesztésével okoznak;
3. A sajtópereket soron kívül kell intézni, a sajtóeljárás gyorsítandó.

Döntés született arról, hogy az egyhangúlag elfogadott javaslatot betervezik a képviselőházhoz és erről értesítik a törvényhatóságokat is. A javaslatról a Vázsonyival szemben ellenséges beállítottságú szociáldemokrata *Népszava* sem nyilatkozott kedvezőtlenül.²⁷ A törvényhatósági bizottság közgyűlési vitájából kiderül, hogy Vázsonyi kikelt a kiadók ellen, Hock János ellenben védelmezte őket.²⁸ Vázsonyi azt állította, hogy a gazdag kiadók sokszor rákényszerítik a hírlapírót egy cikk megírására, amely becsületbe gázol: „A becsület védelmére az anyagi kártérítést kell követelni az angol rendszer szerint” – mondta.²⁹

A *Népszava* és a szabadkőműves tábor radikális képviselői élesen kirohantak Vázsonyi ellen, mondván: nem támogatja az obstrukciót és ezzel a kormány malmára hajtja a vizet. Vázsonyiék azért nem támogatták egyébként az obstrukciót, mert nem kívánták ily módon lejáratni a parlamentarizmus és a választójog eszméjét. Vázsonyi szemére vetették továbbá, hogy fel kívánja „robbantani” a

25 I. h.

26 Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottsága 1911-ben tartott közgyűléseinek jegyzőkönyvei. H. és é. n. 623–626.

27 Kevés. *Népszava* 1911. aug. 27. 1–2.

28 Budapest székesfővárosi törvényhatósági bizottságának 1911. évi augusztus 30-án (szerdán) délután 4 órakor tartott rendkívüli közgyűlése. Fővárosi Közlöny 1911. szept. 1. 2487–2493.

29 I. m. 2491.

Választójogi Szövetséget, és hogy felszólította az újpesti demokrata bizottsági tagokat, szavazzanak Pest vármegye néhány nappal későbbi közgyűlésén az obstrukció ellen. Egyéni érdekeivel magyarították ezen álláspontját.³⁰ A *Népszava* a mérsékelt szabadkőművesekkel tartó *Világ* című szabadkőműves lapot is bírálta, mondván: az újság „bojkottálja a szabadkőműveseket”.³¹ A Jászi Oszkár által is fémjelzett újság – sugalmazta a *Népszava* – azt akarja, hogy a kormány terjessze a nemzet elé a házszabály-revízió és a katonai terhek kérdését. Jászi másnap a *Népszavában* jelentette be, hogy megválnak a *Világtól*, mert a szerkesztő nem engedte meg neki, hogy a *Világban* válaszoljon a *Népszavának*.³²

Vázsonyi – ezzel ellentétben – a *Világ* lapjain válaszolva a *Népszava* bírálatára, mesének minősítette, hogy felszólította volna az újpesti demokratákat az obstrukció elleni szavazásra. Az „absztinenciát” hirdető *Újpesti Demokrata Kör* elnökének ő ugyanis annyit mondott csupán, támogassák az általános, egyenlő és titkos választójogot. S persze a Választójogi Ligát sem igyekezett „felrobbantani”, fűzte hozzá.³³

Vázsonyi bízott Berzeviczy Albertnek, a képviselőház elnökének ígéréteiben, hogy a kormány mielőbb megismerteti az ellenzékkel a választójogi reformtervezetet és hamarosan a képviselőház elé is terjeszti, ez okból nem az obstrukció tehát a legmegfelelőbb politikai eszköz. Az obstrukciót forszírozó radikális tábor viszont amellett érvelt, hogy egy nem működő képviselőházzal lehet a választójogot csupán kikényszeríteni. Ahogyan a *Népszava* fogalmazott, „a nem működő képviselőház halálos ítélete a mai választójognak, mert a belőle kikerült képviselőházat életre nem valóznak és pusztulásra érettnak mutatja”.³⁴

Közben a Városházán is ádáz küzdelmek folytak. 1911. október 6-án Folkusházy tanácsnok újból előadta a balkáni élő állat és húsbehozatal tárgyában javaslatát, amiről utoljára a VIII. (közgazdasági és élelmezésügyi) ügyosztály szeptember 26-i ülésén esett szó.³⁵ A probléma akut voltát jelzi, hogy már 1910-ben (október 21. és 24.) interpellációt intéztek a miniszterelnökhöz, valamint a földművelésügyi és kereskedelemügyi miniszterhez ez ügyben. A javaslat így szólt: lehessen a Balkánról, főleg Szerbiából korlátozás nélkül importálni élő

30 Vázsonyi választójogi politikája. *Népszava* 1911. okt. 10. 2.

31 A *Világ* bojkottálja a szabadkőműveseket. *Népszava* 1911. okt. 10. 4–5.

32 „Magam is azt tartom, hogy az általános, egyenlő és titkos választójognak gonosz álbarátai vagy naiv ábrándozói azok, akik az obstrukció ellen küzdenek s a kormánynak perfidül elvtelen játékaikat előmozdítják. [...] S bár a »Világ« eddig tisztességes pályafutásánál s vezető emberei ismert korrektségénél fogva motívumai becsületessége iránt kételyt nem támaszthatott: másrészt a politikai helyzet naiv félreismerése is oly súlyos politikai hiba, amelyért felelősséget nem vállalhatok.” *Dr. Jászi Oszkár: A „Világ” és a magyar demokrácia.* *Népszava* 1911. okt. 11. 1–2. Az idézet a 2. oldalon olvasható.

33 *Dr. Vázsonyi Vilmos: Hogyan árultam én el az általános választójogot? – Szabadon a „Népszava” után –.* *Világ* 1911. okt. 11. 3.

34 Vázsonyi választójogi politikája i. m. 2.

35 Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága 1911. évi október 11-én (szerdán), esetleg folytatólag a következő napokon délután 4 órakor tartandó rendes közgyűlésének tárgysorozata. *Fővárosi Közlöny* 1911. okt. 6. 2779–2780.

marhát és húst, ráadásul kedvezményes vámtarifa mellett. Azóta nőtt az export volumene, és csökkent a marhaállomány, ráadásul a drágaság sem mérséklődött. Vázsonyi a törvényhatósági bizottság október 11-i ülésén javasolta, hogy töröljék el a húsfogyasztási adót.³⁶ Büszkén megemlítette, hogy a kormány nem törölte el ugyan a szárnyasra és a vadhúsra vonatkozó fogyasztási adót, a város azonban igen. Mindez persze agráriusellenes állásfoglalásnak számított, hiszen azt is sürgette egyúttal, hogy a kincstári és alapítványi birtokokat is „állítsák be” a termelésbe. Megengedhetetlen, érvelt, hogy egyedül külföldre szállítsanak árukat, amikor ilyen nagy igény mutatkozik belföldön is a hús iránt. Egyben szóvá tette, hogy a kormánynak – éppen a húsfogyasztás olcsóbbá tétele érdekében – rendeznie kellene viszonyát Szerbiával és Horvát–Szlavónországgal.

A főváros a városi drágaság leküzdése érdekében különféle ötletekkel rukolt elő, amelyek egy részét meg is valósította. 1908-ban elhelyeztek három céget a Központi Vásárarnokban; ezek vezetői azt ígérték, hogy 15–20%-kal olcsóbban árúsítják a húst. 1909 szeptemberében egy negyedik cégnek is megengedték az árusítást, később azonban bevallották a fővárosi illetékesek, hogy mindezen intézkedések nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Vázsonyiék indítványa nyomán az 1911. január 11-i törvényhatósági bizottsági ülésen határoztak arról, hogy a szárnyas jószágra és a vadhúsra kirótt községi adópótlékot eltörlik és e mellett azt kérik a kormánytól, hogy törölje el az állami fogyasztási adót is; a kérést a kormány nem teljesítette.

1911 októberében a közgazdasági és közéleti ügyosztály javasolta, hozzanak létre a szóban forgó ügyek kezelésére egy községi vállalatot, lerövidítve ezáltal a termelő és a fogyasztó közötti utat. A fővárosnak ilyenformán közvetlenül a termelőtől kellene ezután vásárolnia és előállítani a közéleti „cikket”, majd pedig önköltségi áron magának kellene árusítani.³⁷ Az élő állatokat a budapesti piacon, vidéken, valamint külföldön szereznék be, a marhaközvágóhídon pedig időközben már működésbe állt a kolbászgyártó be rendezés.

Vázsonyi opponálta a dolgot, mert szerinte ellentmond a kiskereskedők érdekeinek. „Nem azt kívántuk és nem azt kívánjuk, hogy a drágaság kérdésében ne történjék semmi sem, csak azt kívánjuk, hogy olyan intézkedés történjék, amely lehetőleg a kis egzisztenciáknak a sérelme nélkül és lehetőleg a városi jellegnek feladása nélkül, anélkül, hogy akár kommunista, akár agrár eszmekörbe tévednének bele, a drágaság kérdésében meghozza azt az enyhítést, amely a városok számára lehetséges. Mert a végleges megoldást mi nem adhatjuk meg, helyesen mondotta a polgármester úr, hogy ez nem tőlünk függ, hanem az államtól és az egész vámpolitikának a megváltoztatásától nemcsak a monarchiában, hanem egész Európában, sőt az egész világon.”³⁸

36 Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának 1911. évi október 11-én (szerdán) délután 4 órakor tartott rendes közgyűlése. Fővárosi Közlöny 1911. okt. 13. 2875–2878.

37 A községi árusítást ki kívánták terjeszteni a marhahúsra, sertéshúsra, sertésszírra, a marhahúsból készült kolbászárak forgalmazására, burgonyára, rizsre, babra, borsóra. I. m.

38 A kispolgárság védelme. A Polgár 1911. okt. 28. 1–3. Az idézett szöveg a 2. oldalon olvasható.

A *Népszava* gyorsan reagált, megvádolva Vázsonyit, hogy az „élelmiszer-uzsorások” érdekeit képviseli, hiszen maga is „cenzusos választópolgár”.³⁹ Vázsonyi élesen visszautasította a vádat,⁴⁰ támadta az obstrukciós politikát és egyben éles határt húzott a szociáldemokraták által követett és saját demokrata politikája közé.⁴¹ „Agyon akarják verni a kispolgárokat”, „fogalmuk sincsen a községi kérdésekről” és „monopóliumot csinálnak a népbarátságból” – szolt Vázsonyi verdiktje.⁴² S természetesen a „cenzusos” vádat is visszautasította. A viszontválasz sem késett azonban.⁴³ A *Polgár* úgy reagált az utóbbira, hogy a szocdemek úgymond „elsmökkösodtak”.⁴⁴

Október 27-én összeült a főváros pénzügyi és gazdasági bizottmánya, ahol Bárczy István az agráriusok ellenében, kifejezetten a városi polgárok nevében beszélt.⁴⁵ Mint mondta, szeptember 20-ára értekezletet hívott össze egy élelmiszer-kereskedelmi vállalat tervének a megbeszélésére. Vázsonyi ugyanakkor el-
lenezte a kicsiben való, a detail árusítást, amivel sikert aratott: a negyedik értekezleten már erős detail-ellenes hangulat uralkodott a közgyűlésben.

Vázsonyi felszólalásában éles hangon utasította vissza „Népszaváék” vádjait és kikérte magának, hogy nem ő vezeti kerületét, hanem a kerülete vezeti őt.⁴⁶ Károsnak nevezte a közélémezési ügyosztály előterjesztését is, mivel „azoknak a köröknek, akik a drágaság kérdésében egyre azt hajtogatták, hogy nem az agráriusok a hibásak, hanem hibás a közvetítő kereskedelem, tehát hibás maga a városi lakosság, igen kedvenc csemegét nyújtottunk ezen viszályainkkal, mert ők igen hirtelenül kinevezték a budapesti szatócsokat, kis mézárásokat, hentéseket, kofákat élelmiszeruzsorásoknak és parazitáknak. Róluk, az igazi élelmiszerdrágítókról nem szól a nóta.”⁴⁷ A kispolgárt, aki a létminimumot kívánja csupán magának, támogatni kell, így Vázsonyi. Az agráriusok és a szocialisták is egyet-
értenek ebben, folytatta.⁴⁸ A kommunizálást – jelentette ki Vázsonyi – a kiseg-
zisztenciák érdekei szabják meg. Ezúttal is támadta a „szociológusokat”, akik a „szociknak a lógosai”.⁴⁹ A testület végül elfogadta az előterjesztést.

A fővárosi önkormányzat vitái a szabadkőműves-páholyokba is „beszűrődtek”. Így a Demokrácia páholyban kisebb vihart kavart a drágaság körüli csetepaté. A november 6-i páholymunkán Hajdú Miklós – anélkül, hogy néven nevez-

39 Választók és fogyasztók érdeke a budapesti Városházán. *Népszava* 1911. okt. 21. 1–2. Továbbá: Népélémezés és kisembervédelem. *Népszava* 1911. okt. 24. 1.

40 Válasz Népszaváéknak. *A Polgár* 1911. okt. 25. 1–2.

41 I. m. 1.

42 I. m. 2.

43 Vázsonyi Vilmos a libapiacon. *Népszava* 1911. okt. 26. 1–3. A 3. oldalon olvashatók a fent idézett vádak.

44 Úri hajtóvadászat. *A Polgár* 1911. okt. 27. 1–2.

45 A pénzügyi és gazdasági bizottmány ülése. 1911. évi október 27-én. Fővárosi Közlöny 1911. okt. 31. 3098–3105.

46 I. m. 3101–3105.

47 I. m. 3102.

48 I. m. 3103.

49 I. m. 3104.

te volna – Vázsonyit támadta, kijelentve, egy „testvér az, aki a székesfőváros polgármesterének a drágaság igen csekély enyhítésére irányzott akcióját megakasztani akarja”. Ignotus, Szilágyi és Gelléri szabadkőműves páholytagok megvédték a politikust, Gelléri például leszögezte, Vázsonyi kezdeményezte a drágaság elleni harcot „és ha most egy kérdésben nem értett egyet a főváros egyik tisztviselőjével, ezért nem lehet és nem is szabad őt úgy támadni, mint ahogyan őt a Népszava támadta, ami egyértelmű Vázsonyi személyének lejáratni akarásával”.⁵⁰

A drágaság ügyében kiküldött vegyes bizottság – Vaszilievits János alpolgármester vezetésével, amelyben Vázsonyin kívül még Székács Antal, Eulenburg Salamon, Lengyel Endre, Radocza János (Vázsonyi régi terézvárosi riválisa), Kraemer József és Lindmayer György vett részt – november 11-én folytatta tanácskozásait. A bizottság felhatalmazta a tanácsot, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket a birkahús, a vadhús és a kolbászárúk árusítására és „ez utóbbiak saját üzembem való gyártására”.⁵¹ Kimondta továbbá, amennyiben más élelmiszercikkek ára is felszökik, akkor rájuk is kiterjesztik a községi árusítást. Javasolták továbbá a közgyűlésnek egy élelmiszer-kereskedelmi részvénytársaság megalapítását, amelynek maximális alaptőkéje 4 millió korona lenne, a részvények minimum 60%-át pedig a főváros jegyezné.

A szabadkőműves Demokrácia páholyban is kitört azonban a vihar. Az 1911. november 13-i ülésen eredetileg a nagypáholy az évi körlevelére adott válaszfelirat-tervezetről folyt volna vita, e helyett az eltérő szabadkőműves áramlatok közötti ellentét került szóba. Amikor Fekete Ignác (volt főmester) felolvasta a válaszfelirat-tervezetet, Vázsonyi szólásra emelkedett és kifejtette: nincs benne a lényeg a válaszfeliratban, hogy ti. a „sz[abad]k[őműve]s szeretet és testvériség lassan frázis lesz, mert kint a profán életben gyűlölséget látni a t[est]v[ére]k között”. A szabadkőművesek egyik csoportja a szabadkőművesek egy másik csoportját üldözi – állította. A szabadkőművesség nem politikai szervezet ugyan, ám egyre többen bukkannak fel a „profán világban” a politizáló szabadkőművesekből. „A baj ott kezdődött, hogy a szabadkőművesek politikai klubokat alakítottak, majd a ligát és végül szkves orgánumot teremtettek. A jellemző a dologban, hogy ez a három intézmény nem a szkves szervezeté, hanem egyes tvk alkotása és mégis oly módon szerepelnek és értelmezik odakint, mintha a szabadság egyeteme lenne ezért felelős. Mindhárom intézmény a szksségnek nagy baja, mert más szervezet vezet kint, mint bent. A szkveséget így viszik be politikai dulakodásokba és akarják pártérdekeknek alárendelni. Ezekért érte a szksséget az utóbbi időben sok jogos támadás. Egy maroknyi csoport azt vette ki magának, hogy ő az egész szksség reprodukciója. Támadtak minket, hogy a nemzetiségi kérdést felvetettük a szövetségbe. Harcoltunk a klerikalizmus ellen, a maroknyi csoport a vallás ellen lázít. Két kiirthatatlan gondolata van az emberiségnek, a haza és vallás.”

50 MOL P 1106 Demokrácia páholy 29. k. 801. sz. Építészeti Rajz.

51 Tanácskozik a főváros. A Polgár 1911. nov. 11. 3.

A kibontakozó vitában Tihanyi és Hajdú „testvérek” azzal vádolták Vázsonyit, hogy „nincsen kellően informálva” a történekről, Feleki Béla, a páholy főmestere, Vázsonyit védendő pedig rámutatott, a szociáldemokraták támadásai miatt rendőri védelem alatt áll (Vázsonyi ezt később cáfolta), bár „radikális elveivel mindig a haladás mellett volt és van”. Hajdú különösen élesen támadta Vázsonyit, többek között azért, mert a Demokrácia páholyból kivált Jászival, valamint a *Világ* című lappal is konfliktusba került.⁵²

A vita Vázsonyi győzelmével végződött, a páholy úgy döntött ugyanis, hogy elfogadja Fekete Ignác választervezetének az első részét, és kiegészíti azzal, amiről a múltkori ülésen határoztak és amiket Vázsonyi beszédéből vesznek át.

A Demokrácia páholy 1911-ről szóló jelentése részletesen beszámolt a fenti vitáról, majd középutas álláspontot hangoztatott: megértik Vázsonyi aggályait, de „H. M. és T. M. tt. igyekeztek V. t. aggályait eloszlatni, hangsúlyozván, hogy a hibáztatott szabadkőműves eredetű profán intézmények egytől-egyig nemcsak jószándékú, de eredményes szabadkőműves szellemű munkát is végeznek”.⁵³ Leszögezték, a politika ki van ugyan zárva a szabadkőművességből, de „a szabadságjogok kiterjesztése, amelyet a szabadkőművesség kezdettől fogva zászlójára írt, azáltal, hogy a napi politika, mint a választójog kiterjesztését, programpontjai közé vette, nem maradhat el a szabadkőművesség munkájának sorozatából mindaddig, amíg az a kiterjesztés a politikai pártok küzdelmeiben nem olyan mértékű, amilyen az emberi haladásnak és a szabadkőművesi – nem politikai, hanem társadalmi – programnak megfelel. Mindaddig küzdenünk kell az általános, titkos, közel gyakorolható egyenlő választójogért, míg azt meg nem valósítják a törvényhozás faktorai, és azért, mert ez a kérdés a napi politika küzdelmeinek tárgya, nem szabad a szabadkőművességnek a küzdelemtől elállnia.”⁵⁴

Tovább folyt a drágaság elleni küzdelem a Városházán: a törvényhatósági bizottság 1911. november 22-én közgyűlést tartott, ahol Vázsonyi aktív közreműködésével elhatározták, hogy kereskedelmi vállalatot hoznak létre, melyben a részvénytőke minimálisan számított 60%-át a főváros jegyzi, a maradék 40%-ot nyilvános aláírás alá bocsátja, ahol előnyt élveznek az élelmiszeriparosok, a termelők és a gazdák.⁵⁵ A közgyűlés arról is határozott, hogy „kísérletképpen és ideiglenes jelleggel” községi árusítást vezetnek be „olyképpen, hogy a birkahúsnak és vadhúsnak nagyban való beszerzése, valamint kolbászárúknak a főváros üzemében való gyártása mellett, ezek az élelmiszercikkek a főváros kezelésében és közvetlenül a fogyasztók részére árusíttassanak”.⁵⁶ A községi árusítás céljára összesen félmillió forint hitelösszeget engedélyeztek, fedezetül 100 millió korona aranykölcsön pénzkészletét jelölték meg. (A kormány hozzájárulása véget a

52 MOL P 1106 Demokrácia páholy 30. k. 802. sz. Építészeti Rajz 1911. nov. 13.

53 MOL P 1106 Demokrácia páholy 30. k. 36. cs. 14. t.; A „Demokrácia” páholy jelentése az 1911. évről. Közli: A Titkár. Bp. 1912. (A „Demokrácia” páholy könyvtára 85.)

54 A „Demokrácia” páholy jelentése i. m. 18–19.

55 Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottsága 1911-ben tartott közgyűléseinek jegyzőkönyvei i. m. 842–845.

56 I. m. 844.

határozatot felterjesztették a belügyminiszternek.) A közgyűlés arról is beszámolt, hogy a marhaközvágóhídon kolbászgyárat, a főváros nyílt piacain és vásárcsarnokaiban pedig 19 „áruhelyet” rendeznek be, szerelnek fel. A közgyűlés arra utasította a tanácsot, hogy adjon bérbe a főváros tulajdonában lévő és konyhakerti gazdasági művelésre alkalmas földeket és a jövőbeni telekszerzéseknél ügyeljen e szempont érvényesítésére. Fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy a főváros élelmiszeriparát és kereskedelmét illető hatósági díjakat összhangba kell hozni a nyugat-európai díjszabásokkal. A felesleges és „illetéktelen” közvetítők működését ellenben korlátozni kellene a vásárcsarnokok és élelmiszervásárok vezetésében. Krammer Károly indítványára a közgyűlés arra szólította fel a tanácsot, hogy fél éven belül terjessze a közgyűlés elé a végleges élelmiszernagyvásár létesítésére vonatkozó javaslatát.

Élénk vita folyt az ülésen a drágaságról Budapest és a vidék tekintetében, a védővám gondolatát azonban elutasították.⁵⁷ Ismét felhánytorgatták, hogy a kincstári, alapítványi és koronaadalmi birtokok exportügyeletekkel foglalkoznak, ahelyett, hogy a belföldi városok közélelmezését látnák el. Bittner János felemelte a szavát a budapestieket érintő megkülönböztetés ellen, mondván: nehezebb ma húst szállítani Budapestre, mint vidékre. A drágaság oka az is, folytatta, hogy nincs hűtő a marhaközvágóhídon, a jelenlegi jege pedig júliusra elfogy.⁵⁸ Kifogásolta, hogy belépőállomásként egyedül csak a központi vásárcsarnok működik, s csak az ottani helybélő címére lehet hozatni húst; belépőállomásokat kellene szervezni a nyugati és a ferencvárosi pályaudvarokon is.

E ponton kapcsolódott be a vitába Vázsonyi, aki szigorúan megvonta a kommunalizálás határait. A monopóliumot, a kartellt államosítással is lehet kommunizálni, de nem lehet mindent kommunalizálni, mert ezzel „feloszlátjuk a polgári társadalmat, hogy kollektív alapon rendezzük be”.⁵⁹ Azért kell segíteni a független egzisztenciákat, hogy ne váljanak proletárrá – szögezte le. A tisztességes közvetítő kereskedelemre nagy szükség van és a fogyasztási szövetkezet is lényegében közvetítő kereskedelem. Dr. Baránszky Gyula örömét fejezte ki afőlött, hogy Vázsonyi lemondott a kollektívizmus védelméről, bár amennyiben védi a kis és független egzisztenciákat, védenie kellene azokat is, akiket a Romániából, Oroszországból és Galíciából „illegitim haszonhajtás” céljából bevándoroltak konkurenciája fenyeget. Az alig kódolt zsidózásra Vázsonyi nyomban válasszolt is.⁶⁰ A vita ezután egyre jobban elmérgesedett kettejük közt.

A képviselőházban a tavasszal elkezdődött vita folyt tovább a szabadkőművesek, a városháza és a zsidóság szerepéről. Bár Hock János már megvédte a zsidóságot (Polónyi vádjaival szemben), Vázsonyi Vilmos még nem tette hozzá a

57 Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága 1911. évi november 22-én (szerdán), esetleg folytatólag a következő napokon délután 4 órakor tartandó rendes közgyűlésének tárgysorozata. Fővárosi Közlöny 1911. nov. 17. 3324–3329.

58 Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának 1911. évi november 22-én (szerdán) délután 4 órakor tartott rendes közgyűlése. Fővárosi Közlöny 1911. nov. 24. 3423–3441.

59 I. m. 3435.

60 I. m. 3440–3441.

magáét.⁶¹ Ezúttal már nem is Polónyi, hanem a november 27-én felszólaló néppárti Szmrecsányi György állításaira reagálva kijelentette, a virilizmus nem őt és nem a nagy pesti kerületeket segíti elsősorban; ezért is pártolják a fővárosi törvény revízióját. Az ország többi törvényhatóságában, érvelt, minden országgyűlési választó törvényhatósági választó is egyben, a főváros esetében azonban ez nem így van, a parlamenti választóknak ugyanis kétéves igazolt fővárosban való helyben lakást köt ki a törvény, ha fővárosi választókká kívánnak válni, ami azt követeli a választóktól, hogy feleslegesen személyesen jelentkezzenek a jogukat gyakorlandó.⁶² Amíg nem kerül sor a törvény revíziójára, három dologra lenne szerinte szükség: általános választójogra, a virilizmus eltörlésére és az összeférhetetlenség rendezésére. Büszke rá, folytatta Vázsonyi, hogy a főváros évente 20 milliót ad a magyar kultúra fejlesztésére és egyetlen bizottsági tag sem ül üzemek vezető állásaiban. Azért árusítanak birkahúst és vadhúst a főváros által felállított bódékban, mert e területen erőtlenebb a magánvállalkozás, s ezúton „meg lehet védeni a főváros parasztját, a kispolgárt”. A zsidóságot ért vádakra válaszolva öntudatosan deklarálta: „Minő jogon ítél meg engem felekezetem szerint és nem elvem és meggyőződése szerint? Miért kérdjem én azt a zsidó vallású polgárságot vallása felől, amely itt törzsökös polgársága már Budapestnek”.⁶³

1911. december 2-án kezdte meg a működését a községi élelmiszerárúsítási üzem, amely juhhússal, kolbászárukkal és vadhússal kereskedett.⁶⁴ 1912. január végén azonban megszűnt a nyúlfogyasztás, a juhhús beszerzési lehetősége pedig megcsappant; mindez arra készítette az illetékeseket, hogy más források után nézzenek.⁶⁵ Az üzem tevékenységét ezért más termékekre, elsősorban olyanokra is kiterjesztették, melyek ára, minősége és forgalomba hozatala ellen sok panasz hangzott el korábban, amelyek azonban elengedhetetlenek voltak a közéletmezés szempontjából (tojás, sajt, vajfélék, baromfi, édesvízi hal).

Az a többfrontos harc, amit Vázsonyi folytatott, abból a városi polgári pozícióból következett, amelyet következetesen képviselt; ehhez járult még büszkén vállalt zsidósága is. Zsidóként az antiszemita Néppárttal, demokrataként Jásziékkal, kispolgárként a szociáldemokratákkal és az agráriusokkal került folyton konfliktusba: ráadásul a viszályok feloldhatatlanok is voltak. A főváros és néhány vidéki város kispolgársága szolgált Vázsonyi társadalmi hátteréül, akik előtt ő jelenítette meg a demokrata pártot. Ez a réteg nem volt azonban olyan népes, hogy osztálybázisát képezhette volna egy demokratikus tömegpolitikának. Ugyanakkor a megoldatlan szociális és nemzetiségi problémák nemegy-

61 Hock János és Vázsonyi Vilmos 1911. nov. 28-án szólaltak fel a parlamentben, visszautasítva Polónyi Géza zsidóellenes érveit. Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója. XII. Bp. 1911. (Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. – Napló. XII.) 468–495.

62 Vázsonyi és Hock a fővárosért. A Polgár 1911. nov. 29. 1–3.

63 I. m. 3.

64 Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottsága 1912-ben tartott közgyűléseinek jegyzőkönyvei. H. és é. n. 384–386.

65 Az 1912. jan. 11-i közgyűlésen Folkusházy válaszolt Bittner János kritikájára. I. h.

szer radikális megoldások felé taszították az ország meghatározó politikai erőit. Ezért is próbálta Vázsonyi a választójog kiszélesítésével gyarapítani a demokratikus polgárság szóba jövő táborát, mellyel nem egyedül csak a saját politikai bázisát kívánta növelni, hanem a magyar polgári társadalom megeremtésére is törekedett általa.

Minden lehetőséget megragadott Vázsonyi, hogy kifejtse választójogi álláspontját. 1912 januárjában a kereskedelmi alkalmazottak kongresszusán beszélt például a záróra kérdéséről, a nyugdíjügyről, a jogviszony szabályozásának kérdéséről.⁶⁶ Tovább erősödött makacs szembenállása a radikálisokkal, amikor a Reform Klubban a Jászi-féle szárny megizmosodott; több radikális szabadkőműves tartott előadást a klub által szervezett választójogi vitán. A Reform Klub elnöke, a szintén szabadkőműves Dr. Bókay Árpád azonban inkább a konzervatív szabadkőművesek közé tartozott.

A szociáldemokraták, a Justh-párt és a Választójogi Liga február 11-én nagygyűlést tartott az Építőmunkások Otthonának Aréna úti nagytermében, ahol Győrffy Gyula országgyűlési képviselő (Függetlenségi és 48-as Párt), a szociáldemokrata Bokányi Dezső, dr. Baracs Marcell, a *Választójog Országos Szövetsége* képviselőjében, valamint dr. Szalay Mihály (Függetlenségi Párt), gr. Batthyány Tivadar, Glücklich Vilma és Kunfi Zsigmond szólaltak fel.⁶⁷ A szociáldemokraták radikálisan követelték a választójogot, március idusán tüntetést is szerveztek ez ügyben.⁶⁸ A Rákóczi úti párhelyiség előtt Justh Gyula beszélt, a demonstráció a tüntetők és a rendőrök közötti összecsapássá fajult később, míg végül a Népszínház utcában fel nem oszlatták a tömeget.

Az ellenzék hatásos választójogi demonstrációi nem értek még ekkor véget: március 24-ére újabb nagy demonstrációt hirdettek. A főváros kerületközi értekezlete március 22-én megállapodott abban, hogy 27-én Vázsonyi indítványt terjeszt majd be az általános, egyenlő és titkos választójogról.⁶⁹ A *Népszava* úgy tájékoztatta olvasóit, hogy Vázsonyi március 23-án összehívta a demokratákat, ahol határozati javaslatot hoztak, melyet a szerdai fővárosi közgyűlésen kívánnak majd beterjeszteni. A lényeg, hogy a kormány párhuzamosan tárgyalja azt a véderőjavaslattal.⁷⁰

A véderőjavaslat kérdése megosztotta a társadalmat; az 1911-ben beterjesztett új törvény csökkentette volna a szolgálati időt, egyúttal azonban felemelte volna a közös hadsereg újonclétszámát – ez Magyarország vonatkozásában 68

66 Demokrata és püspök. A Polgár 1912. jan. 9. 1–2. Vázsonyi ebben az időben mondott le egyébként a fővárosi közigazgatási bizottságában viselt tisztségéről. Budapest Székesfővárosi Törvényhatósági Bizottsága 1912-ben tartott közgyűléseinek jegyzőkönyvei i. m. 8. (1912. jan. 17-i közgyűlés.)

67 Az általános választójog mellett. Világ 1912. febr. 13. 4–5.

68 Garbai Sándor az Alföldi kávéházban (Murányi/Garay utca sarok), Rády Sándor a Szondi utca 56. sz. alatt, Buchinger Manó a Vörösmarty kávéházban (Dob utca és Vörösmarty utca sarok), Klárik Ferenc és Gálos József pedig a Kazinczy utcai Leininger-vendéglőben beszéltek. Ezekén kívül három helyen volt még gyűlés. Tüntetés a választójogért. Világ 1912. márc. 15. 4.

69 Budapest a választójog mellett. A Polgár 1912. márc. 26. 3.

70 Vázsonyi és a választójog. A Polgár 1912. márc. 24. 6.

ezer embert érintett. A honvédség újonclétszámát, valamint a hadikiadásokat is megemelték volna, amire az ellenzék obstrukciós politikát hirdetett. Az obstrukciós politikát bírálva Vázsonyiék kompromisszumra kívánták rábírní a kormányt, feltételezve, hogy a véderőjavaslat és a választójogi reform együttes tárgyalása mind a kormányt, mind pedig az ellenzéki oldalt kölcsönösen biztosítja egymás szándékairól és hogy a véderőjavaslat elfogadása árán megszülethet végül a választójogi reform is. Nem így történt azonban.

A következő nagy demonstráció során Vázsonyi Vilmos testi épsége is veszélybe került, amikor a március 24-én összegyűlt tüntetők Vázsonyi lakása elé vonultak és betörték az ablakokat. A demonstráción, ahol Jászi Oszkár és a *Népszava* nyíltan agitált a demokrata politikus ellen, gyakran elhangzott az „Abcug Vázsonyi” jelszó. A *Népszava* a „grófok hitvány összeesküvéséről” beszélt március 22-i számában, 26-án pedig lezsídította Vázsonyit („Andrássy házi zsidajának” nevezve őt) és egyúttal kikiáltotta a választójogi küzdelem fő ellenségének.⁷¹

Vázsonyi-ellenes szólamok még Justh Gyula szónoklata alatt is elhangzottak, Jászi Oszkár notóriusan szidalmazta őt beszédében: a „Tisza–Elek, Pál–Baross János koalíciónak egy kis demokrata színre is szüksége van. Ezt a szerepet *Vázsonyi Vilmos* (Percekig tartó zajos abcug-kiáltások.) és *demokrata társai* viszik. Ők a gróf urak leghívebb *házi demokratái*, (Zajos derűltég.) akik állandóan *hátba támadják és rágalmazzák* a választójogért küzdők taborát és holmi városi beavatkozásokkal szeretnék a hatalmas tömegmozgalmat lehetetlenné tenni. Csak természetes, hogy *a virilista városház a virilista parlament védelmére siet*. Úgy az egyik, mint a másik testület a legridegebb osztályuralom szervezete. A különbség csak az, hogy a képviselőházban inkább földuzsorások, a városházán inkább a házuzsorások ülnek. Mindkettő retteg az általános választójog szellemétől.”⁷²

A Vázsonyi védelmére kirendelt három rendőr szembeszállt a tömeggel, amely betörte a politikus lakásának az ablakait.

Március 26-án az *Egyesült Lipótvárosi Kör* Andrássy úti termében összehívták a törvényhatósági tagokat.⁷³ A másnapi törvényhatósági bizottsági ülésen Vázsonyi és társai benyújtották a kétéves katonai szolgálat, az országgyűlés újoncmegajánlási joga és az általános, egyenlő és titkos választójog ügyében tett indítványukat.⁷⁴ Az indítvány szerint a kétéves katonai szolgálati idő, valamint a katonai bűnvádi perrendtartás reformja a „magyar nép életérdeke” és tiltakozik is egyúttal a létszámemelés feltétlen elfogadásának a terve ellen. Az újoncmegajánlási jogot az alkotmány alapvető intézményének nevezi és visszautasítja a dokumentum, hogy beavatkozzanak a magyar országgyűlés jogkörébe. A har-

71 Új márciusi harc – a választójogért. Népgyűlés a Múzeum előtt. – Fölvonulás a parlamenthez. – Rendőrök őrzik az országházat és Vázsonyit. – Karddal és revolverrel a tüntetők ellen. *Népszava* 1912. márc. 26. 1–4.

72 I. m. 2.

73 Budapest a választójog mellett i. m. 3.

74 Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottsága 1912-ben tartott közgyűléseinek jegyzőkönyvei i. m. 154–158. (1912. márc. 27-i közgyűlés.)

madik pont a legfontosabb. „A törvényhatósági közgyűlés továbbra is hű marad az általános, egyenlő és titkos választójogot követelő régebben hozott határozathoz; helytelennek tartja, hogy ez az eszme taktikai célokra használtassék fel. Az általános választójog nem lehet engedmény, mert azt a magyar nemzet csak a maga szuverenitásából adhatja meg önmagának. A törvényhatósági közgyűlés éppen ezért arra kéri a kormányt és a képviselőházat, hogy az általános, egyenlő és titkos választójogot legsürgősebben valósítsák meg, esetleg a véderőjavaslatok és a választójogi javaslat párhuzamos tárgyalásával.”⁷⁵ A törvényhatósági közgyűlés mindezt felirat formájában közölte a képviselőházzal és a kormánnyal, majd úgýdöntött, határozatát köriratban tudatja a törvényhatóságokkal.

A szabadkőműves társadalom egyik legfontosabb sajtóterméke, a *Világ* – korábbi álláspontjától eltérően – nyíltan szembefordult Vázsonyival.⁷⁶ A *Világ* így határozottan az obstrukció mellett foglalt állást, az újoncmegajánlási jog körüli kérdést pedig álkérdésnek minősítette, ami a figyelem elterelésére alkalmas csupán.

Vázsonyi a közgyűlésen válaszolt a vádak egy részére.⁷⁷ „Én azt mondom t. közgyűlés, hogy még azoknak is, akik konzervatív felfogásúak, akik, szerintem jog nélkül, féltik a magyarságnak a fölényét – ami nekem is predomináló szempont az általános választói jog megvalósításánál (Éljenzés.) –, még azoknak is azon kell lenniök, hogy a demokratikus választójogi reformot a Ház addig alkossa meg, amíg együtt van a majdnem egészében, hazafias magyar képviselőház, addig alkossa meg, amíg nem ellenünk, nem a magyarság ellen, nem az ország és nem a magyar alkotmány ellen csinálja meg. (Úgy van! Éljenzés. Taps.)” Kijelentette, el szeretné kerülni azt a kerületi beosztást, mely a magyar nemzet ellenfelei és ellenségei számára biztosítja a kedvezményeket: „ha a jelenlegi választói jogot veszem alapul, 20-szal, ha pedig az írás és olvasási képességet veszem alapul, 36-tal kevesebb képviselőjük van [...] megvalósítása elsőrendű konzervatív és magyar érdek [...] Az alkotmány és a demokrácia válhatatlanul egybeforrott, silány alkotmány az, amely gyűlöli a népet, de még silányabb az a nép, mely gyűlöli az alkotmányt. (Élénk éljenzés és taps.)”⁷⁸

Vázsonyi arra törekedett, hogy a választójogi reformot a magyar történelmi középosztállyal és a kormányzati erőkkel együtt vezesse be és ne ellenzéki taktika eredményeként, a forradalmi marxizmus stratégiája alapján (mely a baloldali ellenzékét áthatotta). A polgári radikálisok és a szociáldemokraták is, akik nem jogkiterjesztésben, hanem az uralkodó osztályok jogainak a csökkentésében gondolkodtak, jól tudták ezt, ha nem is mondták ki nyíltan. Ebben a szcenárióban a munkásosztálynak, mint forradalmi osztálynak fontos szerep jutott volna, a Vázsonyi-féle elképzelés szerint ellenben a polgári rétegek bázi-

75 I. m. 158.

76 Vázsonyi. *Világ* 1912. márc. 27. 1.

77 Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának 1912. évi március 27-én (szerdán) délután 4 órakor tartott rendes közgyűlése. Fővárosi Közlöny 1912. márc. 29. 1178–1187.

78 I. m. 1181–1182.

sát kell inkább kiterjeszteni, mivel a cél nem az, hogy a polgárok lesüllyedjenek és elproletarizálódjanak.

A Demokrácia páholyban kitört a botrány, nem lehetett tovább elkendőzni a bajokat.⁷⁹ Az volt a téma, hogy a Reform Klubban felolvasták Jászi Oszkár Vázsonyit élesen támadó cikkét, amely a *Világ*ban jelent meg. Az ilyen és hasonló támadások és konfliktusok felvetették a szabadkőműves mozgalom azon belső problémáját, hogy a „testvérek” nem mutattak egymás iránt szolidaritást. További gond volt, hogy nem voltak megelégedve a szabadkőműves nyilvánosság két fontos orgánumával, a Reform Klubbal és a *Világ* című lappal. Amikor az utóbbi a Justh-párt mellé állt az obstrukciót támogatva, sokan a nemtetszésüket fejezték ki emiatt, és ki is léptek a szervezetből. Sokan aggódtak amiatt is, mert más lapok támadják a szabadkőművességet. Vázsonyi Vilmos emelkedett ekkor szólásra; kifejtette, hogy a Reform Klub határozati javaslatát – a nyilvánosság kizárásával – a vezetők kibővítették, ami így „rágalm a községi demokrata párt és a városháza ellen”. Amikor – folytatta – 1906-ban az a veszély fenyegetett, hogy „a demokrácia mostani hőroza új klerikális uralmat létesít”, a demokratáknak ezt sikerült megakadályozni és menedéket biztosítani a „magyar szabadelvűségnek”. Majd részletesen kifejtette, hogy kik az új választójog bajnokai a Reform Klubban: „Azt a Budapestet és azt a községi többséget, amely elől járt a demokratikus alkotásokban megrágalmazni olyan emberek társaságában, akik egész életüket a szabadelvűség ellen való harcban töltötték el, olyan emberek társaságában, akik kiléptek a szabadelvű pártból, mert az egyházpolitikai javaslatok nem tetszettek nekik, olyan emberek társaságában, akik, mikor a szerb határok megnyitása kérdésében a képviselőházban felszólalt, a galíciai zsidót vágta a fejéhez, olyan emberek társaságában, akik ellen Budapesten életre-halálra viaskodni kellett és akik itt a klerikalizmust képviselték, ilyen emberek társaságában a demokrácia régi híveit megrágalmazták és azt mondták, hogy ezek áldemokraták, hanem ott gyülekeztek össze az általános választójog és a demokrácia igaz hívei. Szomorú volna, ha csak ők kívánnák az általános választójogot – de kissé többen vagyunk, akik kívánjuk.”⁸⁰

Az volt a legfőbb érve, hogy olyan emberek társaságában rágalmazták a „ki próbált, szabadelvű férfiakat”, akik, amikor hatalmon voltak, megvalósíthatták volna az általános választójogot. Nem ellenzi ő a plurális választójogot, tette hozzá. A *Polgár* című lapban publikált cikkeire hivatkozott ennek kapcsán és kifejtette, amikor jött a jelenlegi kormány, kétórás beszédet mondott a T. Házban a választójog érdekében annak érdekében, hogy küldjenek ki bizottságot, amely elkészíti a törvényjavaslatot, és „a demokráciának ezek a nagy hőrozsai hazaárulónak nevezték, mert a bank előtt akarta a választójogot”.

Vázsonyi támadta beszédében a Reform Klubot és a *Világot*, melyeket a szabadkőművesség „katasztrófájának” nevezett. Gyűlölködő politikai szervezeteknek tekintette ezeket és követelte, hogy mondja ki a szabadkőművesség,

79 MOL P 1106 Demokrácia páholy 819. sz. Munkatábla 1912. ápr. 1.

80 Uo.

nincs köze ezekhez a profán szervezetekhez. Salusinszky Imre a nagygyűlés elé szerette volna vinni a kérdést, Tihanyi Mór ellenben nem, mert kizártnak tartotta, hogy a Reform Klub és a *Világ* elleni határozatok keresztülmennének; el kell inkább oszlatni az ellentéteket. Vázsonyi azt mondta erre, javasolni fogja a képviselőházban a szabadkőművesség feloszlását, ami egyértelmű jelzés volt azt illetően, hogy Vázsonyi szakított a szabadkőműves radikálisokkal.

Tihanyi Mór ezután kijelentette, nem hiszi, hogy Vázsonyi tenne ilyen javaslatot, ereje sem lenne hozzá. Justh (az első megszólaló) megvédte Vázsonyit, majd azt javasolta, határozzák el, hogy sem pénzt, sem másmilyen támogatást nem adnak ennek a két szervezetnek. Csergő Hugó is károsnak tartotta a *Világ* működését, és kifejezte a véleményét, hogy nagygyűlés elé kell vinni az ügyet. Kelemen István Vázsonyit támogatta és kijelentette, „a szociológus testvérek páholyunkba fel ne vétessenek”, mert ártottak a mozgalomnak. Justh kizártnak tartotta, hogy ki lehessen lépni a mozgalomból, ezért arra kérte Csergőt, vonja vissza a javaslatát. Márkus Miksa is Vázsonyi mellé állt; szerinte ugyanis nem személyes dolog ez Vázsonyi részéről és a Reform Klub, valamint a *Világ* vitte bele a választójogi küzdelembe a gyűlölködést, egyúttal támogatta a deklaráció szándékát, ami találkozott Jakobi Andor tetszésével is.

A támogatók többségét megtapasztalva Vázsonyi határozati javaslatot fogalmazott, mely szerint: „Mondja ki a páholy, hogy sem a Világot, sem a Reform Klubot nem tekinti a szkség szervezetének és egyik orgánummal sem tart fenn semmiféle összeköttetést. Mint páholy egyiket sem hajlandó semmiféle támogatásban részesíteni.

Ezt a határozatot, okait és a körülményeket, amelyek a határozat meghozatalára indították a páholyt, közöljük a tv. páholyokkal és hasonló értelemben írunk fel a nagypáholyhoz.”⁸¹

Zoványi Jenő arra kérte a kilépés mellett határozókat, hogy fontolják meg szándékukat, Szilágyi Károly pedig Vázsonyi ellenfeleit vádolta meg azzal, hogy a klerikális „fekete sereg” segédcsoportává szegődnek a községi demokratákat támadva, hiszen a polgárságot „klerikális-nemzeti zászlók” alatt kívánják vezetni. Gelléri Mór úgy vélte, feliratban kellene a nagypáholyhoz fordulni, hogy hozzon olyan határozatot, mely szerint a magyar szabadkőművességnek nem szabad pártpolitikai szolgálatba állnia; egyúttal „felhívást kell intézni a képviselőházhoz – a módját meg fogjuk találni –, hogy ne engedje meg, hogy az általános, titkos, községenkénti választójogot, amely ideális kívánság, amelynek megvalósítását kívánják, minél előbb az egész képviselőház tegye a magáévá és ne engedje meg, hogy egy politikai párt azt kompromittálja.”⁸² Justh „testvér” az elhangzottakat összegezve úgy fogalmazott, hogy a Demokrácia páholy nem tekinti a szabadkőművesség orgánumának a Reform Klubot és a *Világot* és ezért megtagadja tőlük a támogatást. Tihanyi Mór és Murai Vilmos kivételével a jelen lévő „testvérek” mind megszavazták ezt a javaslatot.

81 Uo.

82 Uo.

Vázsonyi átmeneti győzelmet aratott ugyan, a törést nem lehetett azonban meg nem történtté tenni.

A Reform Klub válsága nem egyedül csak a szabadkőműves páholyokban zajló éles vitákból tűnt ki, de a „profán” sajtóban is megmutatkozott. *A Polgár Válságban a Reform Klub* címmel tett közzé írást, melyben beszámolt róla, hogy többen is bejelentették a kilépésüket a klubból, amely „szerintük, ahelyett, hogy előmozdítaná, csak kompromittálja a választójogért folyó harcot”.⁸³ Vázsonyi közönséges „papírmasénak” nevezte a klubot, amelynek alapítói a „legszélsőségesebb radikalizmus jelszavaival minduntalan kegyelmes urak frakkjába kapaszkodnak”. Először Andrásyba „kapaszkodtak”, majd amikor Andrásy otthagya „társaságukat” (a *Társadalomtudományi Társaságot*), Kristóffyhoz „folyamodtak”, majd jött Bánffy, később – annak halála után – Dárday Sándor. Vázsonyi április elsején a Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Gyűlésén kijelentette, azért nem vett részt a „múlt héten” lezajlott szocialista és Justh-párti gyűlésen, mert „nem hajlandó semmiféle párt taktikai játékanak eszközéül odaadni magát”.⁸⁴ *A Polgár* még arról is tájékoztatta olvasóit, hogy a Saskör Igazgatósága és Választmányja (Hahóthy Sándor elnöklete alatt) április elsején egyhangúlag hozzájárult Vázsonyi Vilmosnak a „magyar alkotmány védelmére és a demokratikus általános egyenlő és titkos választói jog törvénybe iktatására vonatkozó ismeretes indítványához, amelyet a főváros törvényhatósági közgyűlése tudvalevőleg egyhangúan elfogadott”.⁸⁵

Továbbgyűrűzött a botrány a Demokrácia páholyban; az április 15-i ülésen Hajdú Miklós kifejtette, alkotmányellenesnek (a szabadkőműves „alkotmányról” van szó) tartja a határozatot, nem emel azonban óvást ellene. Feleki főmester bejelentette, lemond tisztjéről, végül azonban maradásra bírták.⁸⁶ Az április 22-i ülésen pedig bejelentette, hogy Vázsonyi levelet írt hozzá, melyben közölte, békét akart, de „félreértették”, ezért levonja tehát a konzekvenciát és „fedezést kér”, azaz kéri, hogy bocsássák el a páholy és a szabadkőművesség kötelékéből. A fedezési kérelem heves vitát váltott ki: Fábrián „testvér” szerint éppen Vázsonyi váltotta ki a gyűlölködést. Ráadásul már a felvételekor „sokan azon a nézetten voltak, hogy Vázsonyi tv. működése az itteni szeretetnek nem felel meg”.⁸⁷ Javasolta tehát, hogy adják meg a fedezést Vázsonyinak. Soltész „testvér”, ellenkezőleg, a fedezés megnehezítését indítványozta, és amellet érvelt, hogy ne tekintsék Vázsonyi levelét szabályos fedezési kérelemnek; igyekezzenek őt elhatározása megmásítására bírni, ha pedig ez nem megy, akkor kérjen Vázsonyi szabályszerű

83 Pl. dr. Leitner Adolf, dr. Feleki Béla, dr. Rózsavölgyi Manó, dr. Pető Sándor, dr. Fülöp Károly, dr. Wilhelm Adolf, dr. Rózsa Félix, Róna Márk, dr. Ziegler Ármin, Bíró Henrik, Ledermann Mór, dr. Glückstahl Samu, Haypál Jenő fővárosi bizottsági tagok, továbbá dr. Jacobi Andor ügyvéd, dr. Soós Béla ügyvéd, Róna Sándor és sokan mások. *Válságban a Reform Klub. A Polgár* 1912. ápr. 2. 4.

84 I. h.

85 I. h.

86 MOL P 1106 Demokrácia páholy 822. sz. Munkatábla 1912. ápr. 15.

87 MOL P 1106 Demokrácia páholy 824. sz. Munkatábla 1912. ápr. 22.

fedezést. Bródi Ernő kifejtette, ő éppen Vázsonyi nógatasára tért vissza a páholyba, és egyetért az előtte szólóval. Hajdú Miklós is azon a véleményen volt, hogy ne tekintsék szabályszerű fedezési kérelemnek Vázsonyi levelét. Miután Feleki Béla főmester kifejtette, hogy Vázsonyi távozása nagy veszteség lenne, szavazásra bocsátotta saját indítványát, melyet – három szavazat ellenében – elfogadtak. E szerint kiküldik Feleki Béla, Gelléri, Hajdú Miklós és Soltész „testvéreket”, hogy rábeszéljék Vázsonyit fedezési szándékának a megmásítására. Ez azonban hiábavaló törekvésnek bizonyult.

A páholy munkán szóba került, hogy aznap főmesteri értekezlet volt, amely a különbségek elsimítását célozta; ott azt az egyhangú határozat hozták, hogy „az összes □ [a szabadkőműves-páholy jele] főmestereinek értekezlete egyhangúlag megállapítja, hogy az □ tudatában vannak annak, hogy az I. at. únk. 2. §-ának szelleme kizár minden politikai és vallási kérdést, sem politikai pártállást sohasem foglaltak el, sem nem engedték meg, hogy akár a kormányok, akár a politikai pártok a szkség filozófia, filantróp, vagy progresszív munkálkodására befolyást gyakorolhassanak és hogy a □ a VIII. at. 14. §-ában biztosított jogaik alapján csak oly profán célokat támogatnak erkölcsi és anyagi erejükkel, melyek a magyar szkség megállapított céljaival és az általános szk. elvekkel és eszmé-nyekkel ellentétben nem állanak”.⁸⁸

A főmesteri értekezlet elítélte ugyan a pártpolitikát és a profán célok követését, a Reform Klub és a *Világ* azonban nem került szóba határozatában, ami Vázsonyi számára legfölbjebb félsikert hozott. Ennek a tudatában határozhatta el, hogy pontot tesz (immár) második szabadkőműves korszakának a végére is. Volt még némi utóöngéje az eseménynek: az április 29-i munkán, amikor felolvasták az elsejei „építészeti rajzot”, Bedő és Mezei „testvér” javasolta, töröljék Vázsonyinak a szabadkőműves mozgalom feloszlására vonatkozó kijelentését, mert – mint Mezei mondta – az „szégyent” hoz a Demokrácia páholyra. Feleki Béla főmester végül úgy határozott, hogy maradjon a bejegyzés.⁸⁹

Ezzel lezárult egy korszak a páholy és természetesen Vázsonyi életében egyaránt. A demokrata politikus továbbhaladt azon az úton, amelyet nem akart követni a szabadkőművesek többsége; ezért is hagyta el Vázsonyi azt a páholyt, amelynek kapcsolati hálója és szelleme nélkül is tudott már politizálni. A véd-erőjavaslatot 1912 júniusában Tisza erőszakkal megszavaztatta, a választójogi törvény pedig még évekig váratott magára.

88 MOL P 1083 Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy 2358/1912. sz.

89 MOL P 1106 Demokrácia páholy 826. sz. Munkatábla 1912. ápr. 29.

ATTILA NOVÁK
TWO WORLDS – TWO VIEWS?
VILMOS VÁZSONYI AND THE BOURGEOIS RADICALS
(1910–1912)

The paper treats with the conflicts between Vilmos Vázsonyi, an outstanding politician of his time, and the bourgeois radicals from 1910 to 1912. The abundantly attested essay analyses the conflict on different levels appearing in the Democracy Freemasonic Lodge, in the media, in the town hall and in the Parliament.

In 1910 Vilmos Vázsonyi became a member of the Democracy Freemasonic Lodge which, including the majority of the freemason society, developed into a platform of discussing “external” political and social phenomena as well as the radicalization of the Hungarian intelligentsia. Vázsonyi adopted a consistently firm policy against the opposition and resisted their politics of obstruction. An important aspect of his reform-based political agenda included the persuasion of the ruling elite and their integration into the process. During the polemics, which occurred also in the media, a sharp dispute rose in the columns of the social democrat *Népszava* (People’s Voice), and in the columns of Vázsonyi’s organ, i.e. *A Polgár* (The Citizen). The dispute which took place in the town hall ran on municipal meat wholesale, in which Vázsonyi aided wide-ranging sale but opposed absolute communization, thus his protesting awakened the antipathy of the social democrats.

The contention broke out in the Democracy Freemasonic Lodge when Oszkár Jászi’s article, in which he criticized Vázsonyi, was read out in the Reform Club. Besides Vázsonyi regarded this event as a personal attack, he believed that disclosing the conflicts to the public would be injurious to freemasonry and the reforms as well. In the course of the vehement controversy occurring in the masonic lodge, which resulted in the victory of Vázsonyi’s proposition to disapprove of external information flow, Vázsonyi decided to secede from the Democracy Freemasonic Lodge due to the sharp dispute between the politician and the others.

Vázsonyi made a stand against several groups, due to his steadily represented citizen mentality which was strengthened by his courageously assumed Jewish identity. As a Jew he opposed the anti-Semitic Néppárt (People’s Party), as a democrat he competed against Jászi’s circle, and as a petty bourgeois he conflicted constantly with the social democrats and the agrarians. Moreover, the conflicts became irresolvable. The lower middle-class of the capital and a few country towns provided the social background for Vázsonyi, and he embodied for them the democratic party. Nevertheless, the referred social stratum was not influential enough to form a social base for democratic mass-politics. At the same time, the unsolved social and economic problems instigated the political elite to take radical steps. Therefore Vázsonyi intended to expand the circle of eligible voters in order to increase the democratic middle-class. Notwithstanding, he did not expect to strengthen his own political base through his efforts, but he wished to advance the birth of Hungarian civil society, as well.